

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

تجارب ایران در
استفاده از تسهیلات فنی و مالی
بانک جهانی

تالیف:

حمیدرضا کمالان

(عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد پردیس)

حسین نقی پور منصور

سرشناسه	: کمالان، حمیدرضا، ۱۳۵۷-
عنوان و نام‌پدیدآور	: تجارب ایران در استفاده از تسهیلات فنی و مالی بانک جهانی نویسنده‌گان حمیدرضا کمالان، حسین نقی پور منصور.
مشخصات نشر	: تهران: فدک ایستایس، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	: ۹۲ ص.
شابک	: ۷۰۰۰۰ ریال: ۲- ۱۵۵- ۱۶۰- ۶۰۰- ۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: بانک جهانی
موضوع	: بازرگانی بین‌المللی -- ایران
شناسه‌افزوده	: نقی پور منصور، حسین، ۱۳۴۰-
رده‌بندی کنگره	: HG۳۸۸۱/۵/ب۲ک۸۳ ۱۳۹۲
رده‌بندی دیویی	: ۳۳۲/۱۵۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۳۴۶۵۴۷

تجارب ایران در استفاده از تسهیلات فنی و مالی بانک جهانی

تالیف	: حمیدرضا کمالان - حسین نقی پور منصور
مدیر تولید	: رضا کریمی‌شاهنده
صفحه‌آرایی	: واحد تولید انتشارات فدک ایستایس (شهره لیتی)
نوبت چاپ	: اول - ۱۳۹۳
تیراژ	: ۵۰۰
چاپ و صحافی	: گنج‌شایگان
قیمت	: ۷۰۰۰۰ ریال
شابک	: ۲- ۱۵۵- ۱۶۰- ۶۰۰- ۹۷۸

دفتر انتشارات: تهران - خیابان انقلاب - خیابان اردیبهشت - بین‌بافی‌نژاد و جمهوری - ساختمان ۱۰
تلفن: ۶۶۴۶۵۸۳۱ - ۶۶۴۸۱۰۹۶ - ۶۶۴۸۲۲۲۱

ایمیل و وب‌سایت: www.fadakbook.ir - info@fadakbook.ir

کلیه حقوق و حق چاپ متن و عنوان کتاب که به ثبت رسیده است؛ مطابق با قانون حقوق مولفان و مصنفان مصوب ۱۳۴۸ محفوظ و متعلق به انتشارات فدک ایستایس می‌باشد. هرگونه برداشت، تکثیر، کپی برداری به هر شکل (چاپ، فتوکپی، انتشار الکترونیکی) بدون اجازه کتبی از انتشارات فدک ایستایس ممنوع بوده و متخلفین تحت پیگرد قانونی قرار خواهند گرفت.

معاونت حقوقی
انتشارات فدک ایستایس

آشنایی با نویسندگان

حمیدرضا کمالان، تحصیلات کارشناسی را در رشته مهندسی عمران - عمران در دانشگاه علم و صنعت ایران؛ و مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری را در دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی به ترتیب در رشته‌های مهندسی عمران - محیط زیست و مهندسی عمران - آب به اتمام رسانید. سپس به‌عنوان استادیار در رشته مهندسی عمران به دانشگاه آزاد اسلامی - واحد پردیس پیوست. از جمله فعالیت‌های کاربردی او می‌توان همکاری با پنج پروژه بانک جهانی را در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا و همچنین جنوب آسیا نام برد. با عنایت به تجارب کاربردی در پروژه‌های بانک جهانی پس از تأسیس مهندسین مشاور مدیریت پروژه‌های بین‌المللی برنا به عنوان رئیس هیئت مدیره و مدیریت پروژه‌های بین‌المللی مشغول به فعالیت می‌باشد. از دیگر تجربیات ارزنده ایشان همکاری با پروژه ای در دفتر عمران سازمان ملل متحد؛ و مدیریت گروه مهندسی عمران دانشگاه آزاد اسلامی - واحد پردیس می‌باشد. از جمله تالیفات او به جز نوشتن این کتاب می‌توان به کتاب مروری بر مبانی پایه مکانیک سیالات، نه مقاله نمایه شده ISI، چهار مقاله علمی پژوهشی، و پانزده مقاله ارائه شده در کنفرانس‌های ملی و بین‌المللی اشاره نمود.

برای نغمه مهر،

خانم مهندس نغمه کمالان.

خواهرم!

آشنایی با نویسندگان

حسین نقی پور منصور تحصیلات کارشناسی را در رشته مدیریت صنعتی از دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، کارشناسی ارشد را در رشته MBA از دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه پیام نور تهران و مقطع دکتری را در رشته مدیریت مالی از دانشگاه تهران به اتمام رسانید و همزمان بصورت مشاور در بخش دولتی و خصوصی فعالیت داشته و در راستای توانمندسازی در مدیریت پروژه‌های بین‌المللی به‌عنوان مدیر عامل مهندسی مشاور مدیریت پروژه‌های بین‌الملل برنا مشغول به فعالیت می‌باشد. از جمله فعالیت‌های مهم کاربردی ایشان، همکاری با چهار پروژه ملی و هشت پروژه بین‌المللی با همکاری و مشارکت بانک جهانی در ایران را می‌توان نام برد.

تقدیم به همسر عزیزم معصومه اجلال نوبریان

و دختران عزیزم یاسمین و آذین نقی پور منصور

پیش‌گفتار

ایران از جمله موسسین و سهام‌داران بانک جهانی، نقش به‌سزایی در ایجاد این بانک توسعه‌ای که بهترین نهاد مالی-توسعه‌ای در جهان محسوب می‌شود؛ داشته است. اما روند استفاده از تسهیلات این بانک در ایران متأسفانه مناسب نبوده است.

از آنجا که ورود پروژه‌های بانک جهانی در هر کشوری نه تنها تسهیلات مالی و فنی از سوی بانک جهانی را به ارمغان می‌آورد، سایر سرمایه‌گذاران بین‌المللی نیز بستر مناسبی را برای سرمایه‌گذاری در آن کشور خواهند یافت و رونق سرمایه‌گذاری و انتقال فن‌آوری در آن کشور مشهود خواهد بود.

بدین سبب نویسندگان بر آن شدند تا مجموعه حاضر را فراهم آورند تا ضمن بررسی روند مدیریت پروژه‌های بانک جهانی و مقررات و نیازهای مربوطه؛ مشکلات تحلیل شده و راهکارهای مرتفع نمودن آنها ارائه گردند. در نوشتن این مجموعه تأکید بر آن است تا از ضوابط بانک جهانی و ایران، تفاهم‌نامه‌ها، تجربیات مستقیم در پروژه‌های بانک جهانی در ایران و مشورت با دست‌اندرکاران پروژه‌های بانک جهانی در ایران استفاده شود و مطالب حتی‌المکان مستند بر تجربیات واقعی باشد.

حمیدرضا کمالان، حسین نقی پور منصور

پیش درآمد

بانک جهانی مهمترین سازمان مالی بین‌المللی است که در خصوص تأمین و توسعه اقتصادی ممالک در حال رشد جهان فعالیت دارد. این بانک در ژوئیه ۱۹۴۴ میلادی در کنفرانس شهر «برتون وودز» ایالت نیوهمپشایر آمریکا تأسیس گردید. اساسنامه بانک جهانی به ۴۴ کشور شرکت کننده در کنفرانس ارائه شد که ایران نیز یکی از ۴۴ کشور شرکت کننده در کنفرانس بود. و در ۲۷ دسامبر ۱۹۴۵ نمایندگان ۲۸ کشور در واشنگتن آن را امضاء و به مورد اجرا گذاشتند و پس از آن به تدریج همه ممالکی که در کنفرانس «برتون وودز» شرکت داشتند، (به استثنای اتحاد جماهیر شوروی سابق) عضویت بانک را پذیرفتند. بانک جهانی از ۲۵ ژوئیه سال ۱۹۴۶ رسماً فعالیت خود را آغاز کرد و نخستین وام‌های خود را در سال ۱۹۴۷ به منظور بازسازی خرابی‌های ناشی از جنگ جهانی دوم به کشورهای اروپایی اعطاء نمود.

بانک جهانی یک «بانک» به معنی معمولی کلمه نیست، بلکه یعنی از نهادهای ویژه کار سازمان ملل متحد بوده و مرکب از ۱۸۴ کشور عضو است. این کشورها مشترکاً در مورد چگونگی تأمین وجه برای موسسه و چگونگی خرج شدن پول آن، مسئول می‌باشند. بانک جهانی همراه با جامعه توسعه که تلاش‌هایشان معطوف به دستیابی اهداف توسعه هزاره است، مورد تأکید کشورهای عضو سازمان ملل در سال ۲۰۰۰ قرار گرفته و اهداف‌های سازمان‌ها متوجه کاهش قابل ملاحظه فقر می‌باشد.

حدود ۱۰۵۰۰ کارشناس از کشورهای مختلف جهان (۱۹۵ کشور) در مقر سازمان بانک جهانی در واشنگتن دی سی یا در دفاتر این سازمان در ۱۰۹ کشور مشغول به فعالیت می‌باشد.

سیر تکوینی بانک جهانی

بانک جهانی یکی از سازمان‌های فعال و گسترده بین‌المللی است که از نظر تشکیلاتی، در زیر مجموعه کمیسیون اقتصادی - اجتماعی سازمان ملل متحد قرار داشته و از جمله سازمان‌های تخصصی این کمیسیون محسوب می‌گردد. بانک جهانی در سال‌های پایانی جنگ جهانی دوم (۱۹۴۴) و به منظور بازسازی خرابی‌های ناشی از جنگ در اروپا در قلب سازمانی صندوق بین‌المللی ترمیم و توسعه (IBRD) متولد گردید. در سال ۱۹۶۴ واشنگتن به‌عنوان مقر دائمی این بانک انتخاب شد و اولین اقدام بانک در همان سال اعطای وامی به مبلغ ۲۵۰ میلیون دلار به فرانسه بود.

دامنه فعالیت بانک جهانی به سرعت گسترش یافت و حوزه عمل آن در بازسازی اروپا میدل به کمک به توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای در حال توسعه و عقب مانده شده است و اولین وام آسیایی این بانک نیز به مبلغ ۳۴ میلیون دلار در سال ۱۹۴۹ به هندوستان اعطا شد دولت ایران نیز در دسامبر سال ۱۹۴۵ مطابق با سال ۱۳۲۴ به عضویت بانک جهانی درآمد و هم‌اکنون نیز یکی از سهامداران آن می‌باشد.

همانطوری که گفته شد بانک جهانی دارای ۱۸۴ کشور عضو است و امروزه در بیش از ۱۰۰ کشور جهان فعالیت دارد و بزرگترین سازمان بین‌المللی تأمین کننده وام و خدمات مشاوره‌ای به کشورهای در حال توسعه و عقب مانده می‌باشد.

از دیدگاه کلان اقتصادی، بانک جهانی و سازمان تجارت جهانی را می‌توان نهادهایی مکمل، در بستر اقتصادی و تجارت جهانی، نظارت و هدایت جریان‌های تجاری بین‌المللی را عهده‌دار است و بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول نظارت و هدایت جریان‌های مالی و پولی را در اقتصاد جهانی به عهده دارند.

البته بانک جهانی در فعالیتهای جاری خود، کاملاً بر اساس معیارهای اقتصادی و بانکی عمل می‌کند و در منشور آن سرریحاً هر نوع مداخله و شرط‌گذاری سیاسی و غیره ممنوع شده است.

سال‌های طلایی رشد و گسترش بانک جهانی از اواخر دهه ۱۹۶۰ تا اوایل دهه ۱۹۸۰ بود، ریاست بانک در این دوره بر عهده مک نامارا بود، حجم وام‌های سالیانه این بانک از یک میلیارد دلار به ۱۳ میلیارد دلار رسید. شمار کارکنان آن چهار برابر و بودجه هزینه‌های اداری سه و نیم برابر شد. مک نامارا به حکم آقای اوزی رتبرگ خزانه‌دار وقت امریکا، موفق می‌شود از بازارهای مختلف، سرمایه نزدیک به ۱۰۰ میلیارد دلار وام بگیرد. در زمان ریاست مک نامارا، نظریه غالب در بانک جهانی، نظریه رشد بود. بر اساس این نظریه، رشد اقتصادی برابر با پیشرفت بود که سپس توسعه و سرانجام به خوشبختی برای همگان می‌رسید.

در سال ۱۹۷۳، نخستین موج‌های مخالف با این نظریه توسط نظریه پردازان کلوب رم با مضمون «رشد بی حد سیاره را نابود می‌کند» پدیدار شد. پس از این بانک جهانی با بهره‌گیری از این نظرات تلاش خود را برای توسعه تلفیقی به کار بست. به عبارت دیگر، از اواسط دهه هفتاد، سیاست‌های بانک جهانی تنها رشد تولید ناخالص داخلی یک کشور را در نظر نداشت. بلکه نتایج این رشد را در رابطه با دیگر بخش‌های اقتصادی جامعه نیز مورد بررسی قرار می‌داد.

از اواخر دهه هفتاد مجدداً موجی از مخالفت‌ها و انتقادات نظری نسبت به سیاست‌های بانک جهانی آغاز شد که از آن جمله گزارش‌های پژوهشگرانی بود که ریاست آنان را گروه هارلم برانتلند و سپس ویلی برانت به عهده داشتند. این انتقادات متوجه جنبه اقتصادی صرف سیاست‌های بانک جهانی می‌شد و خواستار توجه بانک جهانی به شاخص‌های غیر اقتصادی مانند آموزش و پرورش، بهداشت، احترام به حقوق فردی و بشر بود و از بانک انتقاد می‌کرد که به این شاخص‌ها توجه نمی‌کند. بانک جهانی در دهه هشتاد، بار دیگر به این انتقادات واکنش نشان داد و با تجدید نظر در

سیاست‌های خود نظر به نیاز به توسعه انسانی را ارائه داد. از اواخر دهه هشتاد، مرحله جدیدی از اعتراض به سیاست‌های بانک جهانی پدیدار شد. جنبش سبزها که به تدریج رشد و توسعه می‌یافت. تأثیرش را در همه اروپا و امریکا گسترش داد. سبزها معتقد بودند که نباید تنها به نشانه‌های مرسوم توجه کرد، یا حتی شاخص‌های توسعه انسانی را مدنظر داشت. بلکه باید اثرات مداخله توسعه را در دراز مدت و در محیط زیست پیش بینی کرد. اثرات جنبش سبزها موجب شد تا نظریه پردازان بانک جهانی نیز با تجدید نظر در سیاست‌های قبلی خود که مبتنی بر توسعه انسانی بود نظریه توسعه پایدار را مبنای سیاست‌گذاری‌های خود در دهه ۹۰ قرار دهند.

آنچه امروز می‌توان به‌عنوان مبنای تفکر حاکم بر بانک جهانی عنوان کرد، ریشه در حقوق فردی و به رسمیت شناختن حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مالی جهان سوم دارد که از جمله دستاوردهای طول دهه ۹۰ و به ویژه در سال‌های پس از کنفرانس جهانی سال ۱۹۹۳ در شهر وین و درباره حقوق فرد است که گروهی از کشورهای جهان سوم توانستند علی‌رغم تمایل امریکا و برخی از کشورهای اروپایی، به رسمیت شناختن حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را تحمیل کنند. شالوده این تفکر به آن است که یک فرد بی سواد اصولاً نسبت به مسایلی مانند آزادی مطبوعات و... کاملاً بی‌اعتنا می‌باشد و پیش از توجه به حقوق مدنی و سیاسی و به طور کلی حقوق دموکراتیک مرسوم، واجب است حقوق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را رعایت کند.

امروزه به نظر می‌رسد این تفکر مورد پذیرش و عملکرد بانک جهانی قرار داشته و از همین رو نیز شعار گویای زیر در سالنامه‌های اصلی بانک جهانی و از سال ۲۰۰۱ به بعد به چشم می‌خورد:

«بزرگترین چالش برای بشریت، فقر در دنیای غنی است»

فهرست مطالب

- تاریخچه همکاری ایران و بانک جهانی ۱
- چرایی بررسی وضعیت پروژه‌های بانک جهانی در ایران ۲
- نگاهی بر مالکیت و نحوه اداره بانک جهانی ۸
- بیانیه رسالت بانک جهانی ۸
- نقش، اهداف و نحوه ارائه تسهیلات وام ۹
- کمک‌های بانک جهانی ۱۳
- سیستم فعالیت بانک جهانی در ایران و جهان ۲۲
- ضوابط، مقررات و دستورالعمل‌های تدارکات بانک جهانی ۲۸
- نقش عوامل در روند تدارکات ۳۸
- متن یادداشت تفاهم در ارتباط با خرید کالا و استخدام پیمانکاران بین ایران و بانک جهانی ۳۹
- ویژگی‌های سیستم تدارکات بخش عمومی (دولتی) در ایران ۴۶
- بررسی مدیریتی پروژه‌های بانک جهانی در ایران ۴۹
- مقایسه پروژه‌های بانک جهانی در ایران، چین، بنگلادش، کلمبیا و ترکیه ۵۲
- شناسایی عوامل موثر در عدم جذب مناسب وام‌های تخصیص داده شده از سوی بانک جهانی ۵۴
- راه کارهای فائق آمدن بر مشکلات و موانع جذب وام‌های تخصیص یافته از سوی بانک جهانی ۶۰
- سخن موجز ۶۴
- پیوست ۶۹
- منابع ۷۵